

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-22>

УДК 378.018.43:811.1

Галкін О.В.

Національний аерокосмічний університет імені М.С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ВИКОРИСТАННЯ ДВОСТОРОННЬОЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В НЕМОВНИХ ВНЗ (VIBER, SKYPE, WEB-CONFERENCES)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню використання двосторонньої дистанційної взаємодії між викладачем та студентами під час навчання іноземних мов у немовних ВНЗ. Наголошується на тому, що дистанційне навчання є формою організації навчального процесу, яка дозволяє активним її учасникам (об'єкту та суб'єкту навчання) досягати цілей навчання, здійснюючи навчальну взаємодію принципово й переважно екстериторіально шляхом використання сучасних комп'ютеризованих програм та мобільних додатків, таких як Viber, Skype, Web-conferences. У дослідженні зроблено висновок про доцільність використання сучасних засобів дистанційної взаємодії між викладачем та студентами; узагальнено принципи роботи із комп'ютеризованими програмами (мобільними додатками) Viber, Skype, Web-conferences для підвищення якості навчання студентів немовних ВНЗ.

Ключові слова: дистанційне навчання, навчальний процес, засоби двосторонньої взаємодії, комп'ютерна програма, мобільний додаток.

Galkin Oleksandr

National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky
"Kharkiv Aviation Institute"

USE OF TWO-WAY REMOTE INTERACTION IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES (VIBER, SKYPE, WEB-CONFERENCES)

Summary. The article is devoted to the study of the use of two-way remote interaction between lecturers and students during foreign language training in non-linguistic universities. It is emphasized that distance learning is a form of organization of the educational process, which allows its active participants (the object and subject of training) to achieve the goals of training, carrying out educational interaction in principle and mainly extraterritorially through the use of modern computerized programs and mobile applications, such as Viber, Skype, Web-conferences. The study concluded the feasibility of using modern means of remote interaction between lecturer and students; summarizes the principles of work with computerized software (mobile application) Viber, Skype, Web-conferences to enhance learning of non-linguistic students. Technical development of both software and hardware opens up wide opportunities for using computer programs and mobile applications Viber, Skype, Web-conferences for testing, training grammar skills, spelling skills, reading, translation and working with text. The use of the above-mentioned two-way distance learning tools allows students to be active, motivated, and engaged participants in interactive interaction rather than passive listeners of the distance learning course. During the use of two-way remote interaction, the formation of cognitive abilities of the individual and the team takes place. The problem of two-way distance learning for students of non-linguistic universities should be fully reflected in the system of their professional training, since knowledge of a foreign language is the personal basis of their professionalism. The experience of conducting English classes using Viber, Skype and Web-conference shows that such classes are an effective means of improving the foreign language communicative competence of students. The use of Viber, Skype and Web-conference is possible not only for improving foreign language communicative competence, but it is also effective for improving other foreign language competences, in particular socio-cultural competence.

Keywords: distance learning, educational process, means of two-way interaction, computer program, mobile application.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В даний час зміни, що відбуваються в соціальній, економічній, культурній сферах життя сучасної України, в значній мірі впливають на стан і роль такого предмета гуманітарного циклу, що викладається в немовному вузі, як іноземна мова. Сьогодні, коли все більше розширюються контакти з зарубіжними країнами, росте співпраця з іноземними партнерами в різних сферах науки, культури, встановлюються міжособистісні контакти, на ринку праці все більш затребуваними стають фахівці, які, окрім високого рівня професійної підготовки, можуть

демонструвати досить високий рівень загальної культури, в тому числі, знайомі з культурною спадщиною не тільки своєї країни, але і з культурою інших країн і народів; при цьому, здатність вільно спілкуватися однією іноземною мовою (бажано вільне володіння двома або навіть трьома мовами) сприймається як природна складова культурного вигляду сучасного фахівця-випускника немовного ВНЗ. Необхідність досягнення високого рівня навчання іноземної мови потребує від викладачів немовних ВНЗ використовувати різні підходи дистанційної взаємодії серед яких слід виділити використання мультимедій-

них засобів навчання, як інтерактивні on-line технології (Viber, Skype, Web-conferences) у процесі дистанційного навчання у немовних ВНЗ роль яких з кожним роком зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науково-теоретичне підґрунтя для аналізу актуальних проблем викладання іноземної мови у немовних вузах було закладено в роботах Є.О. Абашиєвої (дистанційні технології у вищій школі), С.Ю. Ніколаєва (теорія та практика дистанційного навчання), В.В. Ягупова (проблеми дистанційного навчання у рамках безперервної освіти військових), М.М. Солдатенка (дистанційне навчання з використанням динамічних моделей). Дистанційні технології навчання в сучасній освіті досліджувалися В.Ю. Биковим. Особливий інтерес для даної роботи представляє дослідження В.П. Беспалька про інтерактивні технології навчання, зокрема, системи CLMC moodle. Сучасний стан дистанційного навчання у ВНЗ України та проблеми якості дистанційного навчання досліджувалися А.Ф. Верланем. Пильний інтерес вчених до проблем дистанційного навчання дозволив відокремити особливості, технології та принципи екстеріоріальної взаємодії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Сучасний стан розвитку дистанційного навчання викликає інтерес вчених до дослідження цього питання. Слід зазначити, що якість дистанційного процесу навчання залежить безпосередньо від використання різних засобів дистанційної взаємодії між викладачем та студентами. Не дивлячись на велику кількість досліджень в галузі проблем використання дистанційних засобів освіти, особливості використання двосторонньої дистанційної взаємодії в навчанні іноземних мов в немовних ВНЗ (Viber, Skype, Web-conferences) залишається недостатньо дослідженим питанням з точки зору особливостей використання on-line технологій у процесі дистанційного навчання. Принципи роботи із комп'ютеризованими програмами (мобільними додатками) Viber, Skype, Web-conferences досі не було відокремлено.

Метою статті є всебічний розгляд особливостей та принципів дистанційної взаємодії у навчанні іноземних мов у немовних ВНЗ шляхом використання комп'ютеризованих програм та мобільних додатків, таких як Viber, Skype, Web-conferences.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світлі цих подій останнім часом як за кордоном, так і в Україні все більше уваги приділяється проблемі викладання іноземних мов з урахуванням потреб майбутніх фахівців. Доцільна і методично виправдана, таким чином, професійна, комунікативно-направлена підготовка з іноземної мови у вищому навчальному закладі. Ідея професійно-орієнтованого навчання не нова і протягом багатьох років є одним з центральних об'єктів наукових досліджень у вітчизняній і зарубіжній науці. Не можна, однак, стверджувати, що основні положення цих досліджень безперечні і догматичні: змінюються умови використання знань, умінь і навичок випускників вищих навчальних закладів, відповідно змінюються вимоги до рівня і змісту підготовки

майбутніх фахівців, що відбивається у відповідних професійних програмах дистанційного навчання з іноземної мови.

Дистанційне навчання, на думку В.Ю. Бикова та В.М. Кухаренко є формою організації навчального процесу, яка дозволяє активним її учасникам (об'єкту та суб'єкту навчання) досягати цілей навчання, здійснюючи навчальну взаємодію принципово й переважно екстеріоріально (тобто на відстані, яка не дозволяє і не передбачає безпосередньо навчальну взаємодію учасників віч-на-віч інакше, ніж коли учасники територіально перебувають поза межами можливої безпосередньої навчальної взаємодії та коли в процесі навчання їхня особиста присутність у певних навчальних приміщеннях навчального закладу не є обов'язковою) [5, с. 65].

Зростаюча з кожним роком суспільна потреба в знанні іноземної мови і фахівцях, які володіють однією або декількома іноземними мовами, призводить до того, що система мовної підготовки в мовному вузі орієнтована на навчання мови з використанням нових концепцій, методик і технологій. У сучасному світі всі сфери діяльності людей схильні до впливу нових інформаційних технологій (НІТ). Активне використання НІТ у сфері освіти сприяє формуванню інформаційної культури особистості, підвищує ефективність навчально-виховного процесу та якість професійної підготовки студентів. Ці цілі досягаються за допомогою продуктивного використання мобільних додатків або комп'ютерних програм як засобу навчання та інструменту інтелектуальної діяльності [3, с. 3].

Впровадження сучасної комп'ютерної техніки в процес навчання іноземним мовам в немовному вузі дозволяє здійснити швидку передачу інформації, її обробку та зберігання; забезпечити індивідуальний темп навчання; підвищити самостійність і відповідальність студентів [2, с. 4–5]; спонукати їх до самоосвіти; вибудувати навчання відповідно до інтересів і потреб студентів, що підвищує їх мотивацію; зробити навчання творчим, емоційним, привнести в навчальний процес елемент імпровізації [8, с. 34]. В результаті процесу інтеграції комп'ютерних технологій в освіту, сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології стали широко використовуватися як засіб інтенсифікації навчального процесу [9, с. 18], зокрема, при навчанні іноземної мови студентів немовних спеціальностей. Технічний розвиток як програмного, так і апаратного забезпечення відкриває широкі можливості застосування комп'ютерних програм та мобільних додатків Viber, Skype, Web-conferences для проведення тестування, тренування граматичних навичок, навичок правопису, вміння читання, перекладу і роботи з текстом.

Використання вищезазначених засобів двостороннього дистанційного навчання дозволяє студентам бути не пасивними слухачами навчального дистанційного курсу, а активними, мотивованими, захопленими учасниками інтерактивної взаємодії. У ході реалізації дистанційного курсу, як творчої діяльності, студенти орієнтуються на планування власної мовленнєвої поведінки, розвивають вміння контролювати власні дії та оцінювати дії інших. Таким чином,

студенти є постійними активними суб'єктами навчання. Вони не обмежуються простим сприйняттям повідомлення від викладача та реакцією на нього, а й намагаються висловити своє ставлення до висловлювання, тобто завжди намагаються проявляти власні особистісні характеристики. Викладач, при цьому, доброзичливо реагує на виступи студентів, враховуючи властивості їх особистості та психотип. У ході використання двосторонньої дистанційної взаємодії відбувається формування пізнавальних здатностей особистості та колективу. Розглянемо кожен із засобів двосторонньої дистанційної взаємодії.

Viber – додаток-месенджер, який дозволяє відправляти повідомлення, здійснювати відео- і голосові VoIP-дзвінки через Інтернет [11]. Виходячи з того, що Viber (як і інші месенджери) може передавати текстові повідомлення, картинки, відео- та аудіоповідомлення, то викладачеві, який працює зі студентами як стаціонарів, так і студентів заочної форми навчання, слід використовувати цю здатність для організації поза-навчальної діяльності студентів з метою засвоєння лексики з соціокультурного простору, де постійно з'являються нові реалії і слова, що їх позначають (наприклад, товари, послуги, торгові марки, про які нас інформують рекламні роликки і т.д.). Зміст цієї пізнавальної стратегії (word pick-upping) полягає у формуванні у студентів готовності і здатності розширювати свій словниковий запас за рахунок усвідомленого сприйняття англомовних вкраплень і запозичень, якими рясніє сучасна українська мова.

Як показує наш досвід, велика кількість слів іншомовного походження мало сприяє формуванню лексичних навичок у студентів, які починають вивчати англійську мову. Бачити англійські слова у себе на футболці, в рекламі і в побуті не означає розуміти їх значення. Пропонується

наступний алгоритм роботи, який можна змінити в залежності від навчальної ситуації:

1. У месенджері створюється група.
2. Студенти приєднуються до групи.

3. Викладач формулює завдання: в навколишньому соціокультурному просторі виявити і сфотографувати реалію, яка забезпечена англомовною номінацією або коментарем англійською мовою; викласти фотографію в групі і запропонувати переклад, скориставшись функцією «Додати опис до фото».

4. У учасників групи формулюється установка пропонувати свій варіант перекладу в разі незгоди з запропонованим формулюванням.

5. Періодично на занятті викладач звертається до групи і дає коментарі, щоб стимулювати інтерес до діяльності і відстежувати активність учасників.

Ефективність зазначеного виду роботи буде вище, якщо заздалегідь визначити правила. Наприклад, використовувати цю групу тільки для виконання цього завдання, а не для вирішення інших побутових, організаційних та інших питань. Приклад використання Viber у навчанні студентів немовних ВНЗ представлений на рисунку 1.

Запропонована форма організації навчальної діяльності з розширення лексичного запасу дозволяє вирішувати не тільки предметні завдання, а й загальнопедагогічні, а саме, вчить здійснювати спільну навчальну діяльність, підвищує автономність навчання, розвиває відповідальність за результати свого навчання у студентів немовних спеціальностей.

Skype – безкоштовне пропріетарне програмне забезпечення з закритим кодом, що забезпечує текстовий, голосовий і відеозв'язок через Інтернет між комп'ютерами (IP-телефонія), опціонально використовуючи технології пірінгових мереж, а також платні послуги для дзвінків на мобільні та стаціонарні телефони [10]. Застосування Skype-технології у процесі навчання студентів немовних ВНЗ як стаціонарної форми навчання, так і заочної форми навчання дозволяє: – індивідуалізувати процес навчання; – створити комфортну атмосферу спілкування; – спілкуватися з носіями мови / однолітками; – вчитися у професорів зі світовим ім'ям; – обмінюватися інформацією в реальному часі (відео-заняття, обмін текстовими файлами і т. д.) – подолати мовний бар'єр; – розвивати навички сприйняття іншомовного мовлення на слух; – збільшувати словниковий запас; – покращувати граматичні навички; – виробляти правильну вимову; – посилити мотивацію вивчення іноземної мови. У навчальному процесі використання Skype-технологій можливо для проведення: – консультацій; – індивідуальних і групових занять; – мережових елективних курсів з іноземної мови; – вебінарів; -веб-квестів; – олімпіад; – аудіо/відео конференцій і телемостів, як з українськими, так і з зарубіжними однолітками. Приклад використання Skype-технології представлений на рис. 2.

Таким чином, Skype є допоміжним технічним засобом навчання студентів немовних ВНЗ, що надає можливість впровадитися в середовище спілкування. Використання Skype-технологій дозволяє поповнити словниковий запас активною і пасивною лексикою сучасної іноземної

Рис. 1. Приклад використання програми Viber

мови, розвинути вміння діалогічного спілкування, підвищити ефективність вивчення іноземної мови.

Web-conference – це бесіда, що протікає в режимі реального часу, учасники якої, перебуваючи на будь-якій відстані один від одного, можуть чути і бачити один одного за допомогою відеомоніторів [1]. Ці нові засоби комунікації дозволяють створювати «віртуальні» середовища навчання, які більше наближені до ситуації «звичного» навчання, ніж до ситуації традиційного дистанційного навчання. Хоча ці засоби і не можуть повністю змоделювати умови «звичного» навчання, Web-conference технології можуть створити для учня середовище, яке раніше було недоступне поза аудиторією. Приклад використання Web-conference технології у межах позааудиторного заняття з англійської мови зображено на Рис. 3.

Отже, перш, ніж почати практичне заняття з іноземної мови зі студентами як стаціонарів, так і студентів заочної форми навчання із використанням Web-conference, викладачеві необхідно ознайомитися з технічною інформацією, що стосується відеоконференцзв'язку, і згодом вміти користуватися всіма компонентами системи проведення відеоконференції.

В організації та методиці вдосконалення комунікативної компетенції важливо передбачити наступні аспекти спілкування під час використання Web-conference. Заняття з використанням Web-conference, як правило, є заключним в засвоєнні тем усного мовлення, тобто це заняття досить неординарне і проводиться всього кілька разів на навчальний рік. Тому необхідно надавати особливого значення важливості проведеного заняття.

Необхідна попередня підготовка студентів до проведення заняття з використанням Web-conference: познайомити студентів з метою проведення заняття, пояснити особливості спілкування з носіями мови, в якому вони беруть участь, і налаштувати їх на комунікативну практику, так би мовити, «живцем».

Характер мовної взаємодії. Важливо налаштувати студентів на активне спілкування, щоб вони більше задавали питань, прагнули до пошуку додаткової інформації. Взаємодія – найцінніша у використанні Web-conference, тому студенти повинні прагнути не тільки задавати питання, а й пропонувати свої варіанти вирішення обговорюваної проблеми.

Для того, щоб Web-conferences принесли реальну користь для комунікативної компетенції студентів, необхідно у них виробляти впевненість у собі, дати їм можливість досягти мети, яку вони поставили перед собою у вдосконаленні комунікативної компетенції. Студенти повинні бути впевнені, що їх витрачені зусилля безпосередньо впливають на підсумок проведеної конференції і вони мають право очікувати позитивного результату.

Перше заняття з використанням Web-conference особливо відповідальне, оскільки студенти психологічно не готові до його проведення,

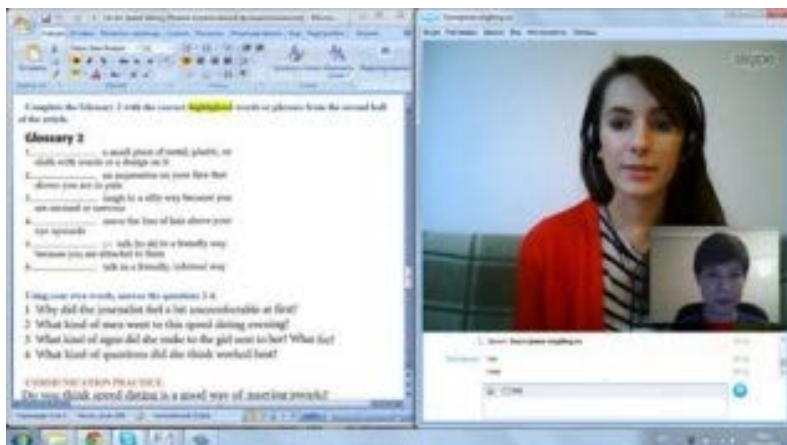

Рис. 2. Приклад використання Skype-технології

Рис. 3. Приклад використання Web-conference технології

і не слід очікувати, що вони будуть активно брати участь у відеоконференції. На першому занятті повинен мати місце інструктаж, щоб допомогти студентам зрозуміти особливості інтеракції та активної комунікації. Щоб спростити подолання телевізійного стереотипу, необхідно перед початком конференції підготувати студентів до того, що їх чекає реальна комунікація з реальними носіями мови, тільки лише за допомогою відеоконференцзв'язку.

Чіткий і короткий інструктаж на початку першого заняття багато в чому знімає труднощі в проведенні відеоконференцзв'язку, зокрема, така особливість, як затримка аудіовідеоінформації. Необхідно попросити студентів звести до мінімуму сторонні звуки і рухи на другому плані і пояснити, як вести себе при аудіозатримці. Загалом зміст підготовки студентів до проведення сеансу відеоконференцзв'язку можна сформулювати наступним чином: конкретизувати мету проведення відеоконференцзв'язку; визначити етикет поведінки при проведенні відеоконференції; розподілити ролі між студентами для того, щоб вони були максимально залучені в полілог.

Щоб спровокувати інтеракцію, необхідно залучати учасників до конференції, щоб вони не втратили інтерес. Важливо також налаштувати студентів на розмову, щоб інтенсифікувати комунікативну взаємодію. Перед першим сеансом відеоконференцзв'язку доцільно ознайомити студентів з правилами поведінки. Можна написати на дошці інструкції, яких необхідно дотримувати

тися в ході відеоконференції зв'язку, в яких спостерігаються принаймні три частини.

У вступній частині відеоконференції зв'язку викладачеві необхідно: 1) чітко і ясно сформулювати тему проведення відеоконференції, назвати коло навчальних питань, які передбачається розглянути (вирішити); 2) визначити різновид відеоконференції (установча, вступна, оглядова, підсумкова та ін.); 3) сформулювати мету проведення відеоконференції, віддиференціювати особливості форми проведення заняття та його роль у загальній структурі вивчення дисципліни.

В основній частині відеоконференції викладачеві необхідно: 1) постійно контролювати і підтримувати увагу аудиторії. З цією метою бажано використовувати проблемні питання, завдання і завдання; 2) розвивати мислення студентів; зміст, організація і методика проведення відеоконференції повинні формувати у студентів такі операції мислення, як аналіз і синтез, узагальнення і систематизація, класифікація і типізація та ін.; 3) після розгляду кожного навчального питання викладачеві необхідно зробити короткий висновок, підвести підсумки, акцентувати увагу на найголовнішому. При цьому цей висновок повинен служити переходом до наступного навчального питання.

У заключній частині викладачеві необхідно: 1) зробити висновок за підсумками заняття. Необхідно ємне і яскраве повторення ключових питань відеоконференції. Доцільно повторити ключові тези, визначення та найважливіші положення теми, підкреслити продуктивність їх розгляду для подальшого вивчення іноземної мови та вдосконалення комунікативної компетенції; 2) дати студентам завдання для самостійної роботи для підготовки до чергового заняття (прочитати в підручнику, виписати зі словників,

знайти на мапі, отримати в бібліотеці, знайти в мережі Інтернет та ін.).

Для поліпшення якості наступного сеансу відеоконференції зв'язку після кожної конференції необхідно опитати учасників для оцінки проведеного заняття. Оцінювати і покращувати необхідно не тільки технічну складову, а й роботу викладача, інструктора і самих студентів. Якщо не провести оцінку проведеного заняття, надалі буде важко вдосконалити методику проведення заняття відеоконференції з використанням технології Web-conference.

Висновки і пропозиції. Проблема двостороннього дистанційного навчання студентів немовних ВНЗ повинна знаходити всебічне відображення в системі їхньої професійної підготовки, оскільки знання іноземної мови є особистим підґрунтям їх професіоналізму. Тому забезпечення в немовних ВНЗ умов, необхідних для формування мовної компетенції з іноземної мови слід розглядати як одне серед основних завдань підготовки майбутніх спеціалістів.

Досвід проведення занять з англійської мови з використанням Viber, Skype та Web-conference показує, що такі заняття є ефективним засобом вдосконалення іноземної комунікативної компетенції студентів. Варто також відзначити, що використання Viber, Skype та Web-conference можливе не тільки при вдосконаленні іноземної комунікативної компетенції, очевидно, що воно ефективне і для вдосконалення інших іноземних компетенцій, зокрема соціокультурної компетенції.

Здобутки щодо організації використання двосторонньої дистанційної взаємодії викладачів та студентів засобами Viber, Skype та Web-conferences можуть бути використані для удосконалення педагогічної майстерності викладачів немовних ВНЗ.

Список літератури:

1. Веб-конференція. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%B1-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F> (дата звернення: 21.01.2020).
2. Клевцова Н.И. Методико-дидактические принципы создания и использования мультимедийных учебных презентаций в обучении иностранному языку : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2003. С. 4–5.
3. Полат Е.С. Интернет в гуманитарном образовании. Москва, 2001. С. 3–4.
4. Родионова И.В., Титова О.А. Повышение качества обучения гуманитарным дисциплинам в контексте требований ФГОС [Текст] : материалы конференции «Развитие гуманитарной науки в современном социокультурном пространстве» 7-9 октября 2015. Тула, 2015. С. 153–157.
5. Технологія розробки дистанційного курсу: навчальний посібник / за ред. В.Ю. Бикова, В.М. Кухаренка. Київ, 2008. С. 225–227.
6. Титова О.А., Головина И.В. Школьное образование: стандарты и инновации [Текст]. Роль университетов и музеев в проведении гуманитарных научных исследований : материалы VI Международной научно-практической конференции. Тула, 2011. С. 225–227.
7. Homburg B. Distance Education: A Survey and Bibliography. London, 1977. pp. 25–29.
8. Keegan D. On Defining Distance Education. *Distance Education*. New York, 1980. Vol. 1, pp. 13–36.
9. Keengwe J. Student and Instructor Satisfaction with E-learning Tools in Online Learning Environments. *International Journal of Information and Communication Technology Education*. Chicago, 2012. No. 8(1), pp. 18–26.
10. Skype. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Skype> (дата звернення: 12.01.2020).
11. Viber. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Viber> (дата звернення: 12.01.2020).

References:

1. Veb-konferenciya [Web-conference]. Vikipediya: vil'na enciklopediya [Wikipedia: free encyclopedia]. Available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%B1-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F> (accessed 21 January 2020).
2. Klevцова, N.I. (2003). *Metodiko-didakticheskie principy sozdaniya i ispol'zovaniya mul'timedijnyh uchebnyh prezentacij v obuchenii inostrannomu yazyku* [Methodological and didactic principles of creating and using multimedia educational presentations in teaching a foreign language] (PhD thesis). Moscow: Moscow pedagogical university, pp. 4–5.

3. Polat, E.S. (2001). *Internet v gumanitarnom obrazovanii* [Internet in Humanities education]. Moscow: Vlosos, pp. 3–6. (in Russian)
4. Rodionova, I.V., & Titova, O.A. (2015). Povyshenie kachestva obucheniya gumanitarnym disciplinam v kontekste trebovanij FGOS [Improving the quality of teaching Humanities in the context of the requirements of the Federal state standard]: Proceedings of the *Razvitie gumanitarnoj nauki v sovremennom sociokul'turnom prostranstve* (Russia, Tula, October 7-9, 2015). Tula: TGPU, pp. 153–157.
5. Bikova, V.Yu., & Kuharenko, V.M. (eds.) (2008). *Tekhnologiya rozrobki distancijnogo kursu: navchal'nij posibnik* [Technology development of the distance learning course: study guide]. Kyiv: Millenium, pp. 44–47.
6. Titova, O.A., & Golovina, I.V. (2011). Shkol'noe obrazovanie: standarty i innovacii [School education: standards and innovations]. Rol' universitetov i muzeev v provedenii gumanitarnyh nauchnyh issledovanij [The role of universities and museums in conducting humanitarian research]: Proceedings of the *VI Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaia konferenciia* (Russia, Tula, 2011). Tula: TGPU, pp. 225–227.
7. Homberg, B. (1997). *Distance Education: A Survey and Bibliography*. London: Kogan Page, 1977, pp. 25–29.
8. Keegan, D. (1980). *On Defining Distance Education*. *Distance Education*. New York: Routledge. Vol. 1, pp. 13–36.
9. Keengwe, J. (2012). Student and Instructor Satisfaction with E-learning Tools in Online Learning Environments. *International Journal of Information and Communication Technology Education*. Chicago: Chicago University Press. No 8(1), pp. 18–26.
10. Skype. Vikipediya: vil'na enciklopediya [Wikipedia: free encyclopedia]. Available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Skype> (accessed 12 January.2020).
11. Viber. Vikipediya: vil'na enciklopediya [Wikipedia: free encyclopedia]. Available at: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Viber> (accessed 12 January 2020).